

Zilele astrale ale Timișoarei: 15 decembrie 1989 (I)

On December 10th 1989, at the end of the Sunday's service, Pastor László Tókes informed his parishioners that he was going to be evicted from the church house and called for their support, asking them to gather around the Reformed Church to peacefully witness his eviction that was to take place five days later, on December 15th. Little did Tókes know that December 15th would be "the dawn of a ten days' sequence of events that would shake one of the most powerful dictatorships in Europe to the core. Ten days after that Friday, Ceaușescu, who, for László Tókes, was in fact a modern version of Herod Antipas, would end up in front of a firing squad and the Christmas sermon the Pastor had already prepared would be completely changed".

Key words: Revolution, 1989, December 15th, László Tókes, chronology.

Cuvinte cheie: revoluție, 1989, 15 decembrie, László Tókes, cronologie

La sfârșitul serviciului religios oficiat în duminica de 10 decembrie 1989, pastorul László Tókes și-a anunțat enoriașii că urma să fie evacuat din casa parohială și le-a cerut să se adune în jurul Bisericii Reformate în ziua de 15 decembrie, pentru a asista la această evacuare.¹ Nu știa Tókes că ziua de 15 decembrie va fi „începutul a zece zile care vor zgudui până în măduva oaselor una dintre cele mai puternice dictaturi. Zece zile după acea zi de vineri, «Irodul» lui Tókes, Ceaușescu, va fi în fața unui pluton de execuție, iar predica de Crăciun pe care pastorul o pregătise va fi fost schimbată”.² Posibilitatea organizării unei manifestații este luată în calcul de către autoritățile locale, care i-au cerut pastorului să-și retracteze chemarea, sugerându-i că nu va fi mutat în ziua respectivă.³

Pentru că pastorul nu a dat curs acestei cereri, încă de la primele ore ale dimineții zilei de 15 decembrie, câteva zeci de enoriași s-au adunat în fața Bisericii Reformate: „Întâi câte 3-4, care n-aveau curajul să steie în fața casei (unde erau polițiștii în uniformă). Se plimbau prin zonă, intrau în farmacie, ieșeau, intrau în alimentară, ieșeau. La un moment dat, a apărut la geam Tókes și atunci toți cei care erau împreună s-au adunat și l-au întrebat dacă are nevoie de ceva.”⁴ La apariția enoriașilor în fața locuinței pastorului, a dispărut paza milițienilor de la ușă, dar nu pentru mult timp, iar oamenii Securității, ce asigurau filajul de la distanță, i-au raportat ofițerului de serviciu prezența enoriașilor.⁵

Fiind informat că în fața locuinței pastorului s-au adunat 25-30 de enoriași, maiorul Radu Tinu, adjunctul șefului Securității Județului Timiș, l-a trimis la fața locului pe lt. Petru Pele, șeful Serviciului I A Informații Interne, ce se ocupa de supravegherea preotului, și, în același timp, i-a raportat situația creată la casa lui Tókes colonelului Traian Sima, șeful Securității Județului Timiș.⁶

În jurul orei 10,00 Tinu s-a deplasat în zona Bisericii Reformate, unde a constatat că, pe lângă enoriași, s-au adunat și aproximativ 30 de persoane care se interesau de situația pastorului.⁷

Primind informații de la ofițerii trimiși să supravegheze zona, colonelul Popescu Ion, inspector-șef al Inspectoratului Județean Timiș al Ministerului de Interne, a constituit o grupă de comandă, din care făceau parte Traian Sima, Deheleanu Ioan, șeful Miliției Județene și alte cadre cu funcții de răspundere din cadrul inspectoratului. În același timp, Popescu l-a informat pe ministrul de Interne, Tudor Postelnicu, despre evenimentele de la Timișoara și despre măsurile luate.

Timișorenii care călătoreau cu tramvaiele înspre și spre gară, văzând oameni adunați la capătul Străzii Timotei Cipariu, îi rugau pe vatmani să reducă viteza tramvaielor, crezând că este vorba despre

¹ Marius Mihoc, *Revoluția fără mistere*, Timișoara, Editura Almanahul Banatului, 2002, p. 28 (în continuare: Marius Mihoc, *Revoluția...*).

² George Galloway, Bob Wylie, *Prăbușirea*, București, Edit. Irini, 2004, p.113.

³ Peter Siani-Davies, *Revoluția română din Decembrie 1989*, București, Edit. Humanitas, 2006, p. 88.

⁴ Marius Mihoc, *Revoluția...*, p. 26.

⁵ Neculai Damian, *Scânteia vine din văzduh*, Timișoara, Edit. Eurostampa, 1999, p. 26.

⁶ Arhivele Memorialului Revoluției, Timișoara, (în continuare: A.M.R.T.), Declarația lui Radu Tinu din 12.01.1990, p. 1.

⁷ *Ibidem*.

un accident de circulație. În scurt timp, cei care trec prin Piața Maria află despre situația pastorului Tőkés și, o parte dintre ei, din curiozitate, se reîntorc în piață.⁸

În jurul orelor 12,00, secretarul II al Ambasadei S.U.A., Denis Curry, însoțit de o ziaristă de la Ambasada Marii Britanii la București – urmăriți în permanență de către organele de filaj ale Securității locale – au încercat să ia legătura cu pastorul Tőkés. Potrivit declarațiilor ofițerilor de Miliție, Denis Curry nu a reușit să ia legătura cu Tőkés⁹, în schimb, Árpád Gazda mărturisește că diplomatul american a vorbit cu pastorul, la ușa locuinței, în limba engleză.¹⁰ Un lucru este cert, după plecarea diplomatului, milițienii au fost retrași de la ușa pastorului.

După-masă numărul persoanelor din fața bisericii ajunge la peste 100, iar comportamentul trecătorilor oscilează între curiozitate și nedumerire: „Oamenii veneau, priveau nedumeriți în dreapta, stânga, puneau o întrebare, două, mai toți își continuau drumul, cei care rămâneau, să spunem nucleul masei umane, fiind format din 70-80 de persoane.”¹¹ Pe măsură ce orele treceau, pe lângă enoriașii bisericii au venit mai mulți credincioși bapțiști și penticostali. La propunerea secretarului Comitetului Municipal P.C.R., Ion Rotărescu, primarul Petru Moț a trimis mai mulți activiști de partid la Biserica Reformată, pentru a vedea ce se întâmplă în fața locuinței lui Tőkés.¹²

Spre seară numărul celor adunați în spirit de solidaritate cu pastorul reformat crește și, pentru a da o anumită semnificație protestului, se aprind lumânări. Momentul îl va impresiona și pe pastorul baptist Petru Dugulescu, care, contrar practicilor cultului, îi va permite unui credincios să cumpere lumânări de la o biserică ortodoxă și să le împartă celor prezenți în fața locuinței lui Tőkés: „În 15 decembrie, înainte de lăsarea serii, unul din tinerii de la biserică noastră mi-a cerut încuviințarea să meargă la Biserica Ortodoxă din Piața Sinaia, foarte aproape, să cumpere lumânări. Peste zece minute s-a întors și mi-a arătat un mare pachet de lumânări. Le-a împărțit celor prezenți. Era un tablou feeric, neobișnuit pentru o țară comunistă”¹³. Peste ani și scriitorul Daniel Vighi rememorează acest episod: „Era spre seară când am ajuns, pe la cinci, cinci și jumătate... era o chestie care m-a izbit prin asemănarea sa cu ceea ce se întâmplase cu vreo două-trei săptămâni mai înainte în Piața Venceslav din Praga, ceea ce arată o anumită comunicare: lumânări aprinse, aceleași atitudini, același tip de protest mut. Imediat m-a dus gândul, vezi, asta e, într-un fel, o atitudine care arată că zidul pe care Ceaușescu îl făcea, de izolare, nu era eficient. Același model protestatar și imaginile aduceau cu cele de la televiziunea sârbă, de la jurnalele lor de actualități, care pătrundeau în Timișoara.”¹⁴

Fiind informat de către col. Sima că spre seară, în fața bisericii erau 300-400 de credincioși cu lumânări aprinse, gen. mr. Gianu Bucurescu, adjunct șef al ministrului de Interne, a dispus ca Securitatea să nu intervină și să lase această situație în seama Miliției, Departamentului Cultelor și Consiliului Popular Timiș.¹⁵

Văzând că numărul celor adunați în fața locuinței creștea mereu odată cu lăsarea serii, Tőkés a deschis fereastra și le-a vorbit în limba română celor prezenți: „Dragi creștini! Noi nu am făcut nimic rău. Noi am propovăduit credința și acum ei vor să ne evacueze. Probabil că astăzi nu vor acționa, dar mâine o vor face.”¹⁶ Prin strigăte, mulțimea și-a manifestat solidaritatea cu pastorul și l-a asigurat că nu

⁸ Alex Mihai Stoenescu consideră că este vorba de ora 11,15, fără să precizeze sursa de informare.(Alex Mihai Stoenescu, *Cronologia evenimentelor din decembrie 1989*, București, Edit. RAO, 2009, p.48)

⁹ Alesandru Duțu, *Revoluția din 1989. Cronologie*, București, Edit. Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2006, p.97; vezi și Radu Tinu, *Timișoara...no comment*, București, Edit. Paco, 2000, p.22)

¹⁰ Marius Mihoc, *Revoluția...*, p.26

¹¹ Titus Suci, *Reportaj cu sufletul la gură*, Ediția a III a, Timișoara, Edit. SAOL, 2009, p.21

¹² Neculai Damian, *op.cit.*, p.29

¹³ Mariana Cernicova-Bucă, *Timișoara 1989: vocile orașului*, Timișoara, Edit. Eurostampa, 2014, p. 65

¹⁴ Miodrag Milin, *Timișoara în revoluție și după*, Timișoara, Edit. Marineasa, 1997, p. 21

¹⁵ A.M.R.T.,Declarația lui Traian Sima din 03.01.1990, p.3

¹⁶ Miodrag Milin, *Timișoara 15 – 21 decembrie '89*, Timișoara, 1990, p.16 (în continuare: Miodrag Milin, *Timișoara 15-21 decembrie...*)

îl vor părăsi și îl vor apăra în fața autorităților. Nu peste mult timp, auzind că în stradă se cântă „Deșteaptă-te, române!”, pastorul a ieșit din nou la geam spunându-le celor din fața locuinței că, deși îi plac cântecele patriotice, nu crede că este momentul și locul să se cânte. Fiind în grupul celor din stradă împreună cu un coleg de serviciu, Victor Burghilea, tehnician la ELBA, își amintește cu o firească emoție secvența respectivă: „La un moment dat, de jos se înfiripă, destul de timid, dar se înfiripă, un «Deșteaptă-te, române!». După a doua strofă, parohul se adresează mulțimii, sfătuind-o să nu cânte astfel de cântece, nu că nu i-ar plăcea și lui, dar este periculos și pentru el și pentru mulțime. Se aud «Nu vă lăsăm!», «Nu vă lăsăm!». Nu-mi vine să cred că ceva nemaipomenit. Mai rămân cu colegul meu și apoi mă îndrept spre casă, unde îi povestesc soției și fiului.”¹⁷

La adăpostul întinericului mulțimea devine mai agitată, având loc și altercații între protestatari – numărul lor depășește cifra 1000¹⁸ – și forțele de supraveghere și intervenție. Văzând că un om mai în vârstă, ce era târât de doi civili spre o mașină Dacia, striga după ajutor, regizorul Ștefan Iordănescu a intervenit, izbindu-l pe unul cu capul în grilajul de fier al Magazinului „Progresul” și lovindu-l în față pe celălalt. Gestul curajos al tânărului regizor a fost urmat de intervenția mulțimii, care „ca la un semnal, a început să-i lovească pe securiști: i-au călcat în picioare.”¹⁹ La scurt timp, în colțul bisericii, un tânăr „se lupta cu alți doi, mai în vârstă. Unul dintre „civili”, mai mic, în jur de 25 de ani, într-o geacă gri, îmblănită, tuns scurt și îngrijit, încerca să-i pună cătușele adolescentului, pe care l-a smuls dintre lume, trăgându-l de cap și de păr.”²⁰ Și în acest caz, mulțimea a intervenit, l-a eliberat pe tânăr, iar pe agresor l-a târât până în fața roților unui tramvai care staționa. Mai mult, câțiva protestatari au sărit în vagon, la cabina vatmanului și au vrut să pornească tramvaiul pentru a-l călca pe agresor. Acesta a fost salvat prin intervenția unui coleg mai voinic care l-a tras de pe șina de tramvai și l-a scos din mijlocul mulțimii, episod descris de Simion Popescu, muncitor la I. J. T. L. Timișoara: „Mulțimea a năvălit pe agresor, scoțând puștiul din mâinile lui. L-au căclat pur și simplu, umplându-l de sânge. Câțiva l-au târât apoi până în fața roților tramvaiului care staționa, cu direcția spre gară. Alții au sărit în vagon, la cabina vatmanului și au vrut să pornească, să-l calce pe cel pus jos în lume. Îl țineau pe linie, de cap și de picioare. Spre norocul lui, un individ masiv, voinic, tot cu o căciulă de iepure, a reușit să-l tragă de picioare afară, căutând să scape prin fața tramvaiului de lume, sărind gardul din stație amândoi; s-au postat peste drum, în fața alimentării. Deși în stare de șoc... păreau amenințatori, ținând ceva sub haine.”²¹

Fiind informat încă din cursul zilei de către secretarul cu probleme de propagandă Vasile Bolog, primul-secretar Radu Bălan s-a deplasat seara în Piața Maria, pentru a vedea situația creată la locuința lui Tőkés.²² Întors în sediul Județenei de Partid, Bălan i-a raportat situația secretarului C.C. al P.C.R., Emil Bobu și în același timp i-a trimis pe primarul Petru Moț și pe secretarul Rotărescu la locuința lui Tőkés. Aceștia s-au deplasat la locuința lui Tőkés, i-au dat asigurări că nu va fi evacuat și i-au promis că îi vor realiza și celelalte doleanțe: aprovizionarea cu lemne, punerea geamurilor sparte și asistență medicală pentru soția gravidă.²³ Conținutul acestor negocieri este confirmat și de către inginerul Bela Sepssy: „Seara, pe la 9-10, a venit acolo și primarul Moț și încă cineva. Aceștia au discutat cu Tőkés în poarta casei. Au făgăduit că a doua zi vor fi înlocuite geamurile sparte ale casei, că Edit va putea fi consultată de medici (era gravidă). Verbal au făgăduit că László nu va fi evacuate dar când mulțimea a vrut ca această făgăduială să fie făcută în scris au refuzat. Nu au am auzit în 15 decembrie scandări politice. Unii oameni aveau lumânări aprinse.”²⁴

La discuții au participat și cinci reprezentanți ai celor din stradă. Aceștia trebuiau să comunice mulțimii că s-a ajuns la un acord și să-i îndemne să plece acasă. Conform celor stabilite, Árpád Gazda a vorbit mulțimii în limba maghiară, din ușa bisericii, iar inginerul Istvan Ion în limba română:

¹⁷ Marius Mioc, *Revoluția din Timișoara. Așa cum a fost*, Timișoara, Edit. Brumar, 1997, p. 49

¹⁸ *Timișoara 16 – 22 decembrie 1989*, Timișoara, Edit. Facla, 1990, p.50

¹⁹ Miodrag Milin, *op. cit.*, p.18

²⁰ *Ibidem*, p.18 – 19

²¹ *Ibidem*

²² A.M.R.T., Declarația lui Radu Bălan din 23.02.1990, p.1

²³ Marius Mioc, *Revoluția...*, p.27

²⁴ *Ibidem*, p. 40

„Oameni buni, aici primarul Petre Moț și Rotărescu au făcut niște făgăduieli. Hai să le dăm șansa să demonstreze că au spus lucruri adevărate. De aceea vă roagă și domnul Tőkés să mergeți acasă. De mâine să veniți să vedeți dacă s-au ținut de cuvânt. Dacă nu, fiecare din voi să mai aducă și vecinii, pentru că aici se întâmplă o nedreptate.”²⁵

După acest apel, la miezul nopții mulțimea s-a împrăștiat.

Cronologia zilei de 15 decembrie 1989 ²⁶

05,30

În fața casei parohiale în care locuia pastorul László Tőkés s-au adunat 30 – 35 de enoriași. La apariția enoriașilor, a dispărut paza milițienilor de la ușă, iar oamenii Securității ce asigurau filajul de la distanță au raportat ofițerului de serviciu prezența enoriașilor.

08,30

Radu Tinu, adjunctul șefului Securității Județului Timiș este informat că în fața locuinței lui László Tőkés din strada Timotei Cipariu, nr.1, s-au adunat 20 - 25 de persoane care afirmă că îl păzesc pe Tőkés pentru a nu fi evacuat din locuință. Tinu îl trimite la fața locului pe lt. col. Petru Pele, șeful serviciului ce se ocupa de supravegherea preotului.

09,30

Radu Tinu îl informează pe Traian Sima, șeful Securității Județului Timiș despre situația de la casa lui Tőkés.

09,45

Radu Tinu ajunge în strada Timotei Cipariu și constată că pe lângă cei 20-30 de enoriași ai Bisericii Reformate s-au adunat încă 20-35 de persoane care se interesau de situația preotului. Din ordinul lui Sima, Radu Tinu rămâne în zonă pentru a supraveghea situația.

10,00

Gen. Nuță Constantin, adjunct al ministrului de Interne și șef al Inspectoratului General al Miliției, îi solicită informații despre situația apărută la Biserica Reformată inspectorului șef al Inspectoratului Județean Timiș al Ministerului de Interne, col. Popescu Ion. Acesta îl asigură că totul este sub control.

11,00-11,30

Secretarul II al Ambasadei SUA, Denis Cury, însoțit de o corespondentă de presă de la Ambasada Marii Britanii la București a încercat să ia legătura cu pastorul Tőkés.

14,30

La propunerea secretarului Comitetului Municipal P.C.R., Ion Rotărescu, primarul Municipiului Timișoara, Petru Moț a trimis mai mulți activiști de partid la Biserica Reformată pentru a vedea ce se întâmplă în fața locuinței lui Tőkés.

14,45

²⁵ *Ibidem*

²⁶ *Enciclopedia Revoluției din Timișoara 1989. Vol. I Cronologia și victimele Revoluției*, coordonator Lucian Ionică, Edit. Memorialul Revoluției 1989, Timișoara, 2014, p.35-37

Radu Tinu îi raportează col. Gheorghe Rațiu, șeful Direcției I din Ministerul de Interne, despre situația creată în fața casei lui Tőkés.

16,00

Radu Bălan a fost informat de către secretarul cu probleme de propagandă, Vasile Bolog, că în fața casei pastorului reformat se aflau aproximativ 100 de persoane, care erau pașnice.

16,00

Nuță Constantin l-a contactat telefonic pe col. Deheleanu Ion, interesându-se despre situația lui Tőkés. Deheleanu s-a deplasat în zonă, unde a constatat că „erau circa 50-80 persoane, în special femei în vârstă, cărora pastorul le spunea să plece acasă”. Raportându-i această situație lui Nuță, acesta i-a cerut să fie prudent: „să se descurce Securitatea că este treaba lor”.

18,00

În fața casei lui Tőkés, cei 300-400 de credincioși adunați au aprins lumânări. Sima a raportat această situație gen. mr. Gianu Bucureșcu, adjunct șef al ministrului de Interne, care i-a ordonat să nu intervină și să lase această situație în seama Miliției, Departamentului Cultelor și Consiliului Popular Timiș.

18,20

Tőkés comunică celor prezenți în fața locuinței că urmează să fie evacuat a doua zi. Mulțimea îl asigură că îl va sprijini și se va opune evacuării, iar pastorul le mulțumește celor prezenți.

19,00

Radu Bălan merge în Piața Maria și constată că cei adunați aveau lumânări aprinse și erau pașnici.

19,30 – 20,00

Tőkés a ieșit la geam și le-a mulțumit celor din stradă în limba română și maghiară. Mulțimea a cântat „Deșteaptă-te, române!”. Pastorul le-a spus că, deși îi plac cântecele patriotice, nu crede că este momentul și locul să se cânte.

21,00

În fața locuinței lui Tőkés erau peste 1000 de oameni cu lumânări aprinse în mână.

21,00-21,25

În colțul bisericii, un tânăr este luat din mulțime de doi „civili” și tras spre linia de tramvai, din intersecție. Mulțimea a intervenit, l-a eliberat pe tânăr și l-a târât până în fața roților unui tramvai pe civilul care încercase să-i pună cătușe tânărului.

22,00

Radu Bălan îi raportează lui Emil Bobu, secretar al C.C. al P.C.R. despre situația creată la locuința lui Tőkés, iar acesta îi cere să ia măsuri pentru împrăștierea manifestanților din zona respectivă.

22,30 – 23,00

Din ordinul lui Bălan, Petru Moț și Rotărescu Ion, secretar cu probleme organizatorice al Comitetului Municipal P.C. R. se deplasează la locuința lui Tőkés și îi dau asigurări că nu va fi evacuat și îi promet că se vor rezolva și celelalte doleanțe: aprovizionarea cu lemne, punerea geamurilor sparte și asistență medicală pentru soția gravidă.

21,00 – 23,00

În diferite zone ale Pieței Maria au loc altercații între protestatari și forțele de supraveghere și intervenție (securiști și milițieni).

23,30 – 24,00

După ce promisiunile primarului Moț sunt comunicate celor aflați în fața locuinței pastorului, aceștia se împrăștie.

Prof. dr. Dumitru **TOMONI**